

DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2019.37.21
УДК: 159.922.6: 613.955

Власенко С. Б., [sofiya vl@ukr.net](mailto:sofiya_vl@ukr.net)

ОСОБЛИВОСТІ УСВІДОМЛЕННЯ СЛІПИМИ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ВЛАСНОГО ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті представлені результати проведеного емпіричного дослідження, що розкривають особливості розуміння сліпими дітьми таких якостей людини як фізична сила, спритність та загальний фізичний розвиток. Показано усвідомлення сліпими молодшими школярами ролі власних фізичних можливостей у виконанні різних видів діяльності. Розкрито усвідомлення зороводепривованими дітьми особливостей зв'язку фізичного розвитку людини із її віком. Проведено порівняльний аналіз результатів дослідження у групах сліпих та зрячих молодших школярів. Встановлено залежність особливостей усвідомлення власного фізичного розвитку у сліпих дітей від віку та наявності залишкового зору. Намічені перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: сліпі молодші школярі, фізичний розвиток, образ фізичного Я, фізична сила, спритність, види діяльності.

Поняття фізичного розвитку людини нерозривно пов'язане із поняттям її здоров'я, останнє ж має тісний взаємозв'язок із тривалістю життя, що складає основу коефіцієнта життєстійкості великої групи, тобто гармонійний фізичний розвиток кожної людини покладений в основу здоров'я населення будь-якої держави та визначає її життєдіяльність. Розвиток кожної окремої особистості обов'язково містить у своєму складі фізичний компонент – образ фізичного Я або комплекс знань людини про власне тіло. Будемо говорити про те, що нормальне функціонування тіла людини, неможливе без розвитку таких фізичних якостей як сила, витривалість, швидкість, спритність, гнучкість та ін.

Особливої ваги розвиток фізичних якостей набуває для молодшого школяра, оскільки саме в цей віковий період продовжується ріст та розвиток організму дитини, продовжує розвиватися м'язова, серцево-судинна, нервова система. Усе це відкриває нові можливості для опанування нових видів діяльності дитиною, її взаємодії із зовнішнім середовищем та оточуючими людьми. Проте виняткового значення проблема фізичного розвитку набуває для дітей що мають сенсорні порушення, зокрема порушення зору. Так у зороводепривованих молодших школярів не просто страждає фізичний розвиток, а й усі компоненти образу фізичного Я (когнітивний, афективний, поведінковий) розвиваються якісно своєрідно, останнє накладатиме негативний відбиток на розвиток особистості в цілому, її здоров'я, самооцінку, діяльність. Важливого значення набуває питання усвідомлення зороводепривованими дітьми поняття фізичного розвитку людини взагалі та особливостей власного фізичного розвитку зокрема. Варто зазначити, що вчасне виявлення та корекційний вплив дозволять зробити дані своєрідності менш помітними.

Беручи до уваги важливість дослідження особливостей усвідомлення сліпими дітьми молодшого шкільного віку особливостей фізичного розвитку, можна говорити про актуальність даної теми.

Аналіз теоретичних джерел показує, що дослідження особливостей фізичного розвитку дітей з глибокими зоровими порушеннями здійснювалося переважно в рамках педагогіки, фізичного виховання та спорту такими вченими як А. Азарян, Р. Азарян, О. Давиденко, Л. Єрмакова, Д. Маллаєв, Л. Кладницька, Л. Огорелкова, Є. Петрова, С. Савлюк, Б. Сермеєв, Д. Силантьєв, О. Форостян, Л. Харазян та ін.

Різні аспекти проблеми особистості осіб із глибокими порушеннями зору вивчали Л. Вавіна, С. Власенко, Т. Гребенюк, І. Гудим, К. Довгопола, Є. Клопота, В. Кобильченко, О. Литвак, І. Моргуліс, Г. Мустафаєв, І. Некрасова, Є. Синьова, О. Таран, Ю. Тімакова та інші дослідники.

Метою даної статті є розкриття проблеми усвідомлення сліпими молодшими школярами особливостей власного фізичного розвитку.

Прийнято виділяти три рівні впливу зорових порушень на становлення особистості сліпого [5]:

І. Фізіологічний рівень. Даний рівень пов'язують із порушеннями анатомічних та функціональних особливостей зорового аналізатора, а також із своєрідністю протікання нервових процесів у ЦНС в умовах зорової недостатності.

II. Психологічний рівень. Розглядають як вплив зорової деривації на протікання психічних процесів, станів та властивостей.

III. Соціально-психологічний рівень. Характеризується зміною міжособистісних стосунків у мікро- та макросередовищі.

Порушення фізичного розвитку у зороводепривованих дітей можуть бути розглянуті в межах фізіологічного рівня. У відповідності до структури дефекту, запропонованої Л. Виготським [3], такі порушення слід відносити до вторинних відхилень, оскільки вони не мають безпосереднього зв'язку із пошкодженими біологічними системами.

Д. Ділео зазначає, що необхідною умовою сприймання власного образу тіла у сліпої дитини є рух [4]. Вивчення обрисів власного тіла та розвиток координації у просторі, усвідомлення власних фізичних можливостей є основною умовою формування у зороводепривованої дитини образу фізичного Я як складного багатокомпонентного психічного феномену.

Якщо глибоке порушення зору виникає у ранньому віці, то це призводить до неможливості наслідувати рухи та поведінку оточуючих, а відповідно – контролювати власні рухи. Останнє стає причиною виникнення таких особливостей як важка шаркаюча хода, підстрибування на місці, різкі рухи кистями рук, вертіння блискучого предмета перед очима тощо. Р. Азарян [1] до особливостей фізичного розвитку дітей з вадами зору відносить порушення рівноваги, координації, точності, швидкості та ритмічності рухів. А. Азарян особливу увагу приділяє вивченню своєрідностей ходи у сліпих та слабозорих молодших школярів, серед яких виділяє [2]:

1. Порушення координації та узгодженості рухів.
2. Ускладнення при необхідності зберегти напрямок руху та порушення орієнтування у просторі.
3. Порушення прямолінійності ходи.
4. Надмірні коливання тіла та ін.

Окрім косметичних недоліків порушення фізичного розвитку чинять негативний вплив на здоров'я дитини, в першу чергу, на формування опорно-рухового апарату, серцево-судинної та дихальної систем. Саме тому корекція даних недоліків є настільки важливою, проте без усвідомлення зороводепривованою дитиною поняття фізичного розвитку корекційна робота не буде ефективною.

Для встановлення особливостей усвідомлення сліпими молодшими школярами поняття фізичного розвитку, яке виражається у розумінні фізичних якостей та можливостей, було проведено дослідження на базі шкіл-інтернатів для дітей із вадами зору у Харкові, Львові, Одесі та Києві. Усього дослідженням охоплено 120 сліпих дітей, учнів 1-4 класів. Групу для порівняння складала 61 дитина з нормою зору – учні 1-4 класів Новоолександрівського НВК «ЗОШ I-III ступенів – дитячий садок» (Київська обл.). В кожній вибірці було виділено молодшу (1-2 класи) та старшу (3-4 класи) групи. В середині групи незрячих школярів було виділено групу тотально сліпих та парціально сліпих.

З метою визначення розуміння сліпими молодшими школярами поняття фізичних якостей людини та усвідомлення залежності фізичного розвитку особистості від її віку було використано адаптований варіант «Методики незакінчених речень». Окремо було проаналізовано усвідомлення сліпими школярами ролі власних фізичних можливостей у виконанні різних видів діяльності.

При визначенні розуміння сліпими дітьми поняття фізичних якостей, ми зосередили увагу на таких фізичних якостях людини як фізична сила, спритність, а також на понятті загального фізичного розвитку.

Результати дослідження представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Залежність суджень щодо фізичних якостей людини від гостроти зору та віку дітей (%)*

Характеристика контингенту		Групи відповідей		
		Фізична сила	Спритність	Фізичний розвиток
Стан зорової функції	Зрячі	70,5	75,4	55,7
	Сліпі	45	46,7	58,3
	п. с.	58,8	58,8	52,9
	т. с.	39,5	41,9	60,5

Вік	м. г. зрячих	40	50	40
	м. г. сліпих	18,2	40,9	31,8
	с. г. зрячих	100	100	71
	с. г. сліпих	60,5	50	73,7

*Тут та далі скорочення слід розуміти: п.с. – парціально сліпі; т.с. – тотально сліпі; м.г. – молодша група; с.г. – старша група.

Міжгрупове порівняння показало, що діти із нормальним типом розвитку зору краще розуміють поняття «фізична сила» ($\varphi_{\text{емп.}}=3,32$, $\varphi_{\text{емп.}}>\varphi_{\text{крит.}}$, $p<0,01$) та спритність ($\varphi_{\text{емп.}}=3,81$, $\varphi_{\text{емп.}}>\varphi_{\text{крит.}}$, $p<0,01$), ніж їх сліпі однолітки. При цьому майже у половини сліпих та зрячих молодших школярів спостерігаються труднощі при розумінні поняття «фізичний розвиток». Останнє можна пояснити складністю та комплексністю даного поняття, що зумовлює ускладнення для розуміння дітьми 6-12 років.

Розуміння таких понять як «сила» та «спритність» у сліпих залежить від наявності залишкового зору. При співставленні отриманих даних за методом кутового перетворення Фішера було встановлено що у дітей із залишковим зором розуміння поняття «фізична сила» є кращим, порівняно із тотально сліпими: ($\varphi_{\text{емп.}}=1,92$, $\varphi_{\text{емп.}}>\varphi_{\text{крит.}}$, $p<0,05$). Подібну картину спостерігаємо і при розумінні поняття «спритність»: ($\varphi_{\text{емп.}}=1,67$, $\varphi_{\text{емп.}}>\varphi_{\text{крит.}}$, $p<0,05$).

У респондентів обох груп результати значно покращуються з віком, особливо таке покращення помітне у групі зрячих дітей.

Недостатнє розуміння сліпими дітьми таких фізичних якостей як сила та спритність могло стати причиною недостатнього усвідомлення ролі власних фізичних можливостей при виконанні різних видів діяльності та переоцінки розвитку власних фізичних якостей даною категорією респондентів.

Усі відповіді, які стосувалися усвідомлення ролі фізичних можливостей у виконанні різних видів діяльності, було поділено на групи:

1. Відповіді, що засвідчують співвіднесення дітьми власних фізичних можливостей із навчальною діяльністю: «Я можу читати та писати» (Еля С., т. с.), «Я можу вирішувати задачі та приклади» (Віка С., т. с.). Наявність таких відповідей свідчить також про те, що навчальна діяльність займає провідне місце на даному віковому етапі, що є нормою для молодших школярів.

2. Відповіді, у яких діти співвідносять власні фізичні можливості із іграми та відпочинком, можуть свідчити про затримку провідного виду діяльності. До таких належать відповіді типу: «Я можу гратися» (Маша К., т. с.). Проте варто пам'ятати, що для молодшого школяра, гра хоча і не є провідним видом діяльності, проте займає досить важливе місце серед інших видів. Тому такі відповіді можуть і не виходити за межі норми.

3. Відповіді, у яких діти вважають, що їх фізичні можливості найкраще реалізуються у заняттях спортом та фізичною культурою. Наприклад, «Я можу робити зарядку» (Рома Г., п. с.). Подібні відповіді можна пояснити тим, що незрячі діти здобувають освіту у навчальних закладах інтернатного типу, де передбачено суворе дотримання режиму дня і ранкова зарядка є його обов'язковим компонентом. Окрім того, молодшим школярам, незалежно від стану зору, пояснюють важливість та необхідність заняття фізичними вправами для підтримання здоров'я та розвитку фізичних якостей, розповідають про важливість спорту у житті людини.

4. Відповіді, де діти вважають, що їх фізичні можливості найкраще реалізуються у різних видах творчості: «Я можу малювати» (Настя Щ., зір на рівні норми), «Я можу співати» (Лена Н., т. с.).

5. Відповіді із переоцінкою власних можливостей: «Я можу захищати своїх батьків, захищати свою планету та ловити злочинців» (Костя Р., т. с.).

Результати дослідження показані у таблиці 2.

Таблиця 2

Залежність суджень щодо ролі фізичних можливостей у виконанні різних видів діяльності від віку та гостроти зору (%)

Характеристика контингенту	Групи відповідей за видами діяльності				
	Навчання	Ігри	Спорт	Творчість	Переоцінка можливостей

Стан зорової функції	Зрячі	39,3	-	39,3	11,5	9,9
	Сліпі	28,3	8,4	25	13,3	25
	п. с.	35,4	5,9	23,5	17,6	17,6
	т. с.	25,6	9,3	25,6	11,6	27,9
Вік	м. г. зрячих	40	-	50	-	10
	м г. сліпих	40,9	18,2	22,7	4,5	13,7
	с. г. зрячих	38,7	-	29	22,7	9,6
	с. г. сліпих	21,1	2,6	26,3	18,4	31,6

Варто відмітити, що діти із нормальним типом розвитку зору у своїх відповідях не відмічають ігрову діяльність, а у сліпих респондентів відсоткова частка уявлень, пов'язаних із ігровою діяльністю складає менше 10%. Як зазначалося вище, ігрова діяльність як провідний вид діяльності у молодших школярів втрачає свою актуальність, поступаючись навчанню. Беручи до уваги, що вияв власних фізичних можливостей у грі є найбільш актуальним для сліпих дітей молодшої групи (18,2%), можна говорити про затримку зміни провідного виду діяльності у частини сліпих дітей молодшого шкільного віку та зв'язок даної затримки із особливостями формування образу фізичного Я як відносно самостійного психічного феномена.

У зрячих дітей значно рідше, порівно зі сліпими, спостерігаються відповіді, пов'язані із переоцінкою власних фізичних можливостей - ($\phi_{\text{емп.}}=2,61$, $\phi_{\text{емп.}} > \phi_{\text{крит.}}$, $p < 0,01$).

Приблизно однакова кількість досліджуваних в обох групах вважають, що їхні можливості найкраще реалізуються в різних видах творчості.

Також варто зазначити, що переважна більшість відповідей в обох групах приблизно однаково розділилася між навчанням, як провідним видом діяльності для даного вікового періоду та спортом. У молодшій групі сліпих дітей відсоткова частка відповідей, пов'язаних зі спортом приблизно в половині менша, ніж у молодшій групі зрячих. Це дозволяє дійти до висновку що сліпі учні 1 та 2 класів не усвідомлюють повною мірою наявність у них можливостей займатися фізичними вправами. Останнє може бути пов'язано із гіперопікою цих дітей зі сторони рідних, особливо строгими умовами навчання та виховання, низьким рівнем фізичного здоров'я, обмеженим досвідом тощо. У старших групах зрячих та сліпих дітей кількість відповідей пов'язаних зі спортом приблизно однакова. Варто зазначити, що сліпі респонденти старшої групи значно більше схильні до переоцінки власних можливостей, порівняно зі сліпими дітьми молодшої групи ($\phi_{\text{емп.}}=2,31$, $\phi_{\text{емп.}} > \phi_{\text{крит.}}$, $p < 0,01$).

З віком зрячі діти співвідносять власні фізичні можливості переважно із навчанням (38,7%), а у сліпих дітей на першому місці знаходиться переоцінювання власних можливостей (31,6%). Останнє може бути пов'язане із недостатністю досвіду та псевдокомпенсацією, що породжується відсутністю чи утрудненням візуального сприймання та накладає відбиток не тільки на особливості формування образу фізичного Я, а і на усю психічну сферу особистості.

Множину суджень, у яких відображено усвідомлення залежності фізичного розвитку особистості від її віку було розділено на 4 основні типи:

1. Конкретні відповіді – вказівка точного віку та (або) посилання на процес росту людини: «Людина стає дорослою, коли виростає» (Оля Р., т. с.), «Людина стає дорослою у віці 18 років» (Олександра Б., п. с.).

2. Відповіді-штами: «Людина виростає, коли їсть кашу» (Таня А., т. с.), «Коли їсть все корисне» (Діана Р., т. с.), «Коли робить зарядку» (Настя Д., п. с.).

3. Усвідомлення соціальної значимості у процесі дорослішання: Людина виростає, коли вивчиться» (Рома Г., п. с.), «Коли починає працювати» (Юля Ш., п. с.), «Коли одружується» (Саша Ч., зір на рівні норми).

4. Неправильні та відсутні відповіді.

Розподіл суджень у групах сліпих та зрячих школярів показано у таблиці 3.

Таблиця 3

Залежність суджень щодо зв'язку фізичного розвитку людини з її віком від віку досліджуваних та гостроти зору (%)

Характеристика контингенту		Типи суджень			
		Конкретні	Штами	Соціальні	Відсутні
Стан зорової функції	Зрячі	29,5	3,3	65,6	1,6
	Сліпі	40	8,3	45,8	5,8
	п. с.	47,1	2,9	47,1	2,9
	т. с.	37,2	10,5	45,3	7
Вік	м. г. Зрячих	26,7	3,3	66,7	3,3
	м. г. Сліпих	31,8	18,2	38,6	11,4
	с. г. Зрячих	32,3	3,2	64,5	-
	с. г. Сліпих	44,7	2,6	50	2,6

Як видно з табличних даних і у зрячих, і у сліпих школярів домінують соціальні судження (65,6% та 45,8% відповідно). Відсоткова частка соціальних суджень у групі дітей з нормальним типом розвитку зору значно домінує над іншими типами суджень, тоді як у сліпих кількість конкретних та соціальних суджень приблизно однакова (40% та 45,8% відповідно). Таку велику кількість конкретних суджень можна пояснити тим що уявлення сліпих дітей часто формуються на вербальній основі і не підкріплені сенсорним досвідом. При цьому відсоткова частка конкретних суджень у парціально сліпих дітей дещо перевищує відсоткову частку даного типу суджень у тотально сліпих.

Судження-штами у тотально сліпих дітей спостерігаємо дещо частіше, ніж у зрячих та у парціально сліпих. В останніх випадках частота суджень-штамів зводиться до поодиноких відповідей. Аналіз табличних даних (див. табл. 3) показує, що найбільша відсоткова частка суджень-штамів (18,2%) простежується у молодшій групі сліпих дітей.

У зрячих дітей частота суджень соціального спрямування домінує над частотою відповідних суджень у сліпих: ($F_{емп.}=2,55$, $F_{емп.}>F_{крит.}$, $p<0,01$). Відсутність суджень у сліпих теж дещо домінує.

Типи суджень щодо зв'язку фізичного розвитку людини з її віком у групі зрячих дітей не мають істотних залежностей від віку. Цікавим є те, що близько 30% зрячих досліджуваних, по аналогії зі сліпими, надають конкретні відповіді. Останнє може бути спричинене як неблагоприємними зовнішніми та внутрішніми впливами, так і низькою мотивацією до виконання завдання. У старшій групі сліпих, порівняно із молодшою, відсоткова частка конкретних суджень також зростає, що опосередковано підтверджує вищевикладене.

З віком у сліпих дітей дещо підвищується частота соціальних суджень і значно знижується частота відсутніх: ($F_{емп.}=1,93$, $F_{емп.}>F_{крит.}$, $p<0,05$).

Узагальнюючи вищевикладене слід зазначити, що у сліпих респондентів спостерігаються труднощі при поясненні таких понять як фізична сила та спритність. Розуміння даних понять залежить від віку та гостроти зору дітей. Поняття фізичного розвитку складає трудність як для сліпих дітей, так і для зрячих.

Сліпі діти, так само як і зрячі, співвідносять власні фізичні можливості переважно із навчанням та спортом. При цьому для значної частини сліпих дітей молодшої групи (18,2%) характерна затримка зміни провідного виду діяльності, що виражається у співвіднесенні ними власних можливостей, в першу чергу, із іграми. Сліпі діти, в більшій мірі, ніж зрячі, схильні переоцінювати власні можливості. Особливо це стосується сліпих дітей старшої групи (31,6%).

В обох групах домінують соціальні судження, що стосуються зв'язку фізичного розвитку людини із її віком. Значна частина сліпих дітей (40%) розкриває даний зв'язок за допомогою конкретних суджень. Результати в обох групах покращуються із віком дітей та мають певну залежність від гостроти зору.

Таким чином, усвідомлення сліпими молодшими школярами особливостей власного фізичного розвитку потребує проведення цілеспрямованої корекційної роботи, що створює перспективу подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. **Азарян, Р. Н.** Внеклассные занятия гимнастикой как важное средство коррекции недостатков физического развития. Дефектология. 1978. № 6. С. 57–64.
2. **Азарян, А. Р.** Правильная ходьба и манера движений как важное условие социализации слепых и слабовидящих. Физическое воспитание детей с нарушением зрения в детском саду и начальной школе. 2005. №6. С. 14-17.
3. **Выготский, Л. С.** Собрание сочинений: в 6 т. Т. 5. Основы дефектологии. М.: Педагогика. 1983. 368 с.
4. **Дилео, Д.** Детский рисунок. Диагностика и интерпретация. М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс. 2001. 272 с.
5. **Синьова, Є. П.** Тифлопсихологія: підручник. К: Знання. 2008. 365 с.

References

1. **Azarjan, R. N.** Vneklassnye zanjatija gimnastikoj kak vazhnoe sredstvo korrekcii nedostatkov fizicheskogo razvitija. Defektologija. 1978. №6. S. 57-64. [in Russian].
2. **Azarjan, A. R.** Pravil'naja hod'ba i manera dvizhenij kak vazhnoe uslovie socializacii slepyh i slabovidjashhih. Fizicheskoe vospitanie detej s narusheniem zrenija v detskom sadu i nachal'noj shkole. 2005. №6. S. 14-17. [in Russian].
3. **Vygotskij, L. S.** Sobranie sochinenij: v 6 t. T. 5. Osnovy defektologii. M.: Pedagogika. 1983. 368 s. [in Russian].
4. **Dileo, D.** Detskij risunok. Diagnostika i interpretacija. M.: Aprel' Press, Izd-vo JeKSMO-Press. 2001. 272 s. [in Russian].
5. **Synova, Ye. P.** Tyflopsycholohiia: pidruchnyk. K: Znannia. 2008. 365 s. [in Ukrainian].

Власенко С. Б. Особенности осознания слепыми младшими школьниками собственного физического развития

В статье представлены результаты проведенного эмпирического исследования, раскрывающие особенности понимания слепыми детьми таких качеств человека как физическая сила, ловкость и общее физическое развитие. Показано осознание слепыми младшими школьниками роли собственных возможностей при выполнении различных видов деятельности. Раскрыто осознание зрительнодепривированными детьми особенностей связи физического развития человека с его возрастом. Проведен сравнительный анализ результатов исследования в группах слепых и зрячих младших школьников. Установлена зависимость осознания особенностей собственного физического развития у слепых детей от возраста и наличия остаточного зрения. Намеченные перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: слепые младшие школьники, физическое развитие, образ физического Я, физическая сила, ловкость, виды деятельности.

Vlasenko S. B. Features of awareness of blind younger students of their own physical development

The article presents the results of empirical research, which reveal the peculiarities of blind children's understanding of such human qualities as physical strength, agility and overall physical development. It is established that blind respondents have difficulties in understanding and explaining these concepts. Understanding these concepts is dependent on age, visual acuity and residual vision in children. The concept of physical development is difficult for both blind children and sighted people to understand.

The article shows the awareness of blind younger students of the role of their own physical abilities in the performance of different activities. Many answers were divided into groups: educational activities, sports activities, gaming activities, creative activities and reassessment of their own capabilities. The study found that blind younger students, as well as sighted, correlate their own physical abilities mainly with educational and sports activities. For a large part of the blind children of the younger group, the game remains the leading activity, which is reflected in their judgments. It is also established that blind children, more than sighted, tend to overestimate their own capabilities.

The awareness of blind younger students of the details of the physical development of a person of the relevant age was covered. Among the many judgments that reflect awareness data, four types have been identified: specific

responses; responses-strains; social responses; and incorrect or missing responses. The results of the study revealed that social judgments dominate in both groups, while a significant proportion of blind children reveal this relationship with the help of specific judgments. It was proved that the results in both groups depend on the age and visual acuity in children.

The prospect of further research provides for correctional work, which is aimed at improving the awareness of the peculiarities of the own physical development among blind primary school children.

Key words: blind younger schoolchildren, physical development, image of physical self, physical strength, dexterity, types of activity.

DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2019.37.22

УДК: 159.973

Качмарук Х.В., hrustunka8@gmail.com

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОЇ УСТАНОВИ

У статті розглянуто особливості корекційного впливу на пізнавальну сферу дітей з аутизмом в умовах дошкільної установи. Обґрунтовано комплексний вплив на когнітивний моторний та перцептивний компоненти психіки. Названо, зокрема, сфери, що сприяють активізації пізнавальних психічних процесів: розвиток загальної моторики та зорово-рухової координації; формування адекватності зорового і слухового сприйняття; розвиток мануальних здібностей графомоторики; розвиток пізнавальних здібностей; налагодження відносин з терапевтом; розвиток сфери наслідування. Виокремлено групи вправ, які використовують для активізації пізнавальних психічних процесів, наведено їх приклади.

Ключові слова: аутизм, дитина з аутизмом, активізація пізнавальних психічних процесів, пізнавальний розвиток, когнітивний компонент психіки, корекційний вплив.

У сучасних класифікаціях аутизм входить до групи розладів, які проявляються в порушеному розвитку усіх сфер психіки: інтелектуальної, емоційної, сенсорної і моторної. Спектр аутистичних порушень надзвичайно широкий – від дитини з низьким рівнем інтелекту, яка не розмовляє і є дезадаптованою, до вибірково обдарованої зі специфічними інтересами й «дорослим» мовленням [2].

Особливості пізнавального розвитку дітей з аутизмом достатньо повно висвітлено у працях багатьох учених (К. Осторовської, В. Тарасун, Д. Шульженко, О. Нікольської, К. Баєнської, М. Ліблінг, Л. Кузнєцової, Н. Asperger, L. Kanner, E. Schopler, K. Markiewicz, J. Swiecicka, B. Winczura та ін.). Загалом для психічного розвитку при аутизмі характерна нерівномірність. Так, підвищені здібності в окремих обмежених сферах, як музика, математика, образотворче мистецтво, можуть поєднуватися з глибокими порушеннями звичайних життєвих умінь і навиків. Дітям властива недостатність загального і психічного тону, порушення цілеспрямованості і довільності уваги, що перешкоджає нормальному формуванню вищих психічних функцій. Однак окремі яскраві зорові і слухові стимули, від предметів навколишньої дійсності, можуть буквально заворожувати дитину, що можна використовувати для концентрації уваги дитини. Це може бути якийсь звук чи мелодія, блискучий предмет [8; 9]. Для аутичних дітей характерна відсутність живої цікавості, інтересу до нового, дослідження навколишнього середовища; схильність пасивно сприймати інформацію, ніби вбираючи її в себе цілими блоками; труднощі довільного навчання, цілеспрямованого вирішення реальних завдань; нездатність переносити здобуті навички в аналогічні ситуації [7]. Порушення орієнтації в просторі, спотворення цілісної картини реального предметного світу. Для них важливий не предмет загалом, а окремі його сенсорні властивості: звуки, форма, фактура предметів, їхній колір [8]. У дітей є труднощі розуміння часу, тривалості, визначення послідовності подій, причин і наслідків; складності в символізації, хороша механічна пам'ять поряд з труднощами довільної пам'яті. Щодо уяви існують дві протилежні позиції. Так, на думку Л. Каннера, діти з аутизмом мають багату уяву. Інша позиція: якщо уява цих дітей не знижена, то має характер патологічного фантазування, у змісті аутистичних фантазій переплітаються випадково почуті дитиною казки, історії, кінофільми, видумані і реальні події. Патологічні фантазії дітей відзначаються підвищеною яскравістю й образністю. Нерідко їхній зміст може мати агресивний відтінок [8].